

Gervai András

A népköztársaság ellensége

Egy emberséges ember

„Mintha arra lett volna teremtve Gáli Jóska, hogy a halál küszöbén ücsörögjön, fél lábát lógatva a túlvilágra. (S úgy is mosolygott mindig, mint aki tudja, hogy közöttünk is csak fél lábbal van (...).”
(Hubay Miklós: *Végtelen napjaim – Napló*)¹

„(...) [B]ár lennék mesehős, tennék én csodát veled!” (Eörsi István: *Látlak az utcán lépni*)²

A „kastély”

Nagy nap a XX. századi magyar történelemben, és nagy (bár elfeledett) nap a magyar színháztörténetben is. 1956. október 6-án temetik Rajk Lászlót és mártírtársait. Ezen a napon tartják a József Attila Színházban a 26 éves Gáli József *Szabadsághegy* című darabjának a bemutatóját, amely színpadon elsőként próbál szembenézni a Rákosi-diktatúra bűneivel.

1954-ben vagyunk, Boglár Péter miniszter szabadsághegyi villájában. Ő és testvére, a gyárigazgató András a legkisebb testvérük, János nevében írt levelekkel vezetik félre a szintén a villában élő özvegy anyjukat. János, a párttitkár valójában nem Leningrádban van tanulmányúton, hanem másfél éve ártatlanul börtönben ül, mert megvédte egy koncepciós perben elítélt barátját. A Mama – szerepét vendégként a Nemzetiből Gobbi Hilda játssza – megtudja az igazságot, s az is kiderül, János nemrég meghalt. Péter

nyilvánosan még most sem mer kiállni érte, a Mama végleg elhagyja a villát.³

(A darab alapötletét nemsokára lemásolja az élet: 1957-től Déry Tibor a börtönből írt „amerikai” leveleivel ringatta hamis illúziókba az anyját. Ebből a történetből született később az író csodálatos elbeszélése, a *Két asszony*.)

A *Szabadsághegy* előadásán jelen van a Rajk temetéséről érkező Nagy Imre és Rajk Júlia is. „*Ott a forradalom majdani vezérkarának jó része. Volt Györffy-kollégisták, nékoszosok, Vámház tériek. (...) A közönség legnagyobb része fiatal (...)*” (Lukácsy András⁴).

Eörsi István úgy emlékszik, hogy Nagy „*(...) a kritikus kicsengésű mondatok elhangzásakor, többször is tapssal fejezte ki egyetértését, ily módon tetszésnyilvánításra ragadtatva a közönséget. (...) [A]z utolsó felvonás végén (...) az ünneplés már-már tüntetésbe csapott át (...)*”⁵. A pártfunkcionáriusok azonban látványosan távoztak a nézőtérről. A színpadra lépő Gálit tapsvihar fogadja, később a fiatalok a vállukra emelik.⁶

Kemény György a *Szabad Népben*⁷ a *Szabadsághegyet* – hiányosságai ellenére – „*jelentős, figyelmet érdemlő, segíteni akaró*” alkotásnak tartja. Bogáti Péter is arról ír a *Népszavában*, hogy a darab hibái „*eltörpülnek a benne foglalt valóságkutató szenvedély izzásában*”.⁸ Angyal István, Gáli barátja, a Tűzoltó utcai felkelők 1958-ban kivégzett parancsnoka a *Szabadsághegyet* egyenesen Katona József *Bánk bánjához* hasonlítja.⁹

Gáli boldog, újra bebizonyíthatta a tehetségét. A Színház-és Filmművészeti Főiskola dramaturg szakáról ugyanis az első, 1949/50-es tanévben, alkalmatlanságára hivatkozva¹⁰ – de vélhetően „osztályidegen” származása miatt is – kiostálták. Ekkor, 20 évesen írta *Erős János* című mesejátékát, amelyet az Úttörő Színház mutatott be 1951. január 28-án parádés szereposztásban, nagy sikerrel.¹¹ A darabban Jégbirodalom gonosz, ártó erői a napfényes Erdőország lakóinak boldog életére törnek, a főhős Erős János azonban legyőzi a hétfejű sárkányt. Angyal úgy tudja – nyilván Gáli elbeszéléséből –, hogy „*[k]orlátolt kultúrbürokraták megkísérelték a darabba belekényszeríteni a kincstári formák szellemiségét: csasztuskákat írtak bele Gálival, igyekeztek rendezéssel eltorzítani és károsan aktualizálni a játékot (...)*”¹²

A premier után három hónappal Gáli megkapta a József Attila-díj 2000 forinttal járó III. fokozatát – Cseres Tibor, Máriássy Judit, Sarkadi Imre, Somlyó György, Szeberényi Lehel társaságában.¹⁵

Időközben Gálit visszavették a főiskolára, tanulmányait 1955-ben fejezte be.¹⁴ Ebben az évben adták ki *A királyné szoknyája* című mesekönyvét.¹⁵ Főiskolai diplomamunkája, a *Gellérthegy* azonban jó ideig Csipkerózsika-álmát aludta, azt végül tanára, Háy Gyula verte keresztül a cenzúrán. A darabot a forradalom előtt még hétszer adták elő.¹⁶

A per

Gáli személyiségét jól jellemzi Angyal 1956. december elején a börtönben papírra vetett egyik önvallomásában, *A Péterfy kórház* címűben: „*Ez a cingár beteg fiú (...) szívbajos, csupa-ideg, csupa-szív ember. Langeléta megjelenésével, esetlen mozgásával, hatdioptriás szemüvegével jár az utcán, s megbotlik egy szalmaszálban is, mert szeme és szelleme az eget kutatja és a magasságokat, a tisztesség és a mesék gyermeki ártatlanságának világát. Kopaszodó, szőke fejét kicsit fáradtan és bágyadozva félrehajtván járt közöttünk (...) nyomorogva és árván, kitaszítottként és alig ismertén viselte tehetségének bilincseit. (...) [M]inden ízében költő és forradalmár (...).*”¹⁷

Gáli részt vesz az október 23-i eseményekben, másnap sebesülteket hord, október végéig a Péterfy Sándor utcai kórházban tartózkodik. Időközben bevásztják a Színház- és Filmművészeti Szövetség, illetve munkahelye, a Déryné Színház forradalmi bizottságába. Angyal megbízásából röplapokat szövegez és sokszorosít. November 4-től 7-ig a New York-palotában Obersovszky Gyula helyett ő szerkeszti az *Igazság* című lapot, néhány cikket is ír ide, többek között vezércikkben ítéli el a szovjet katonai beavatkozást. Később Tóth Ilona ad helyet az általa vezetett Domonkos utcai szükségkórházban Gálinak és Obersovszkynak, hogy ott szerkesszék és sokszorosítsák az *Élünk* című lapot.

Gálit december 7-én tartóztatják le egy kórházban. Az újjászerveződött és bosszúszomjas hatalom már néhány hónappal a forradalom eltiprása után perek tucatját indítja. (A megtorlás során 35 ezer fő ellen folyik eljárás, 22 ezer főt ítélnék börtönre és 229 halálos ítélet születik.)¹⁸

1957. február 18-én, hétfőn reggel a Fővárosi Bíróság B. Tóth Matild vezette tanácsa megkezdi a gyilkossággal vádolt Tóth Ilona szigorló orvos és társai bűnperének tárgyalását. A hatodrendű vádlott Gáli József dramaturg. A rabkórházból hozták ki, szívbetegségére tekintettel ülve válaszolhat a kérdésekre. A tíz vádlott közül csak hármat ismer közelebről, Tóth Ilonát és két segítőjét, a gyilkossághoz azonban semmi köze nincs. (November 18-án Tóth Ilona említette neki, hogy letartóztattak és kihallgattak egy ávósgyanús férfit. Gáli csak órákkal később értesült tőle Kollár István brutális megöléséről, s azt el is ítélte.)

A sajtó nagy terjedelemben foglalkozik a tárgyalássorozattal. *„Mit tettél, Gáli Jóska? Hova, kik mellé álltál, Gáli Jóska?”* – sopánkodik Kardos György a *Kisalföldben*¹⁹. *„Egy sötét világ szorult a tárgyalóterembe fojtó levegőjével, iszonyatával, erkölcstelenségével, embertelenségével. (...) Az aljasság szennyacsatornájából felcsap a mérgező bűz (...)”* – fröcsög Kalocsai Tibor a *Magyarország* hasábjain.²⁰

Ítélethirdetésre április 8-án kerül sor. Gálit első fokon folytatólagosan elkövetett izgatás miatt egy év börtönbüntetésre és kétezer forint pénzbüntetésre ítélik. Az ítélet indoklása szerint a *Szabadsághegy*, különösen annak harmadik felvonása *„az előkészület alatt álló fegyveres ellenforradalom ideológiai eszköze lett”*.²¹

Másodfokon, június 20-án a Legfelsőbb Bíróság dr. Radó Zoltán²² vezette Népbírószági Tanácsa Gálit és Obersovszkyt *„a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése”* miatt halálra ítéli. (Gáli az akasztófa árnyékában elveheti terhes menyasszonyát, Káldi Verát.²³)

1957. június 1-ig egyébként már 30 embert végeztek ki.²⁴ Kádár és az MSZMP bűnlajstromán előkelő helyen szerepelnek az „ellenforradalom” szellemi előkészítésével vádolt írók és újságírók. 1956 decemberében **Eörsi Istvánt**, Fekete Gyulát, Gimes Miklóst, Háty Gyulát, Molnár Zoltánt, 1957. május végéig Déry Tibort, Lócsei Pált, Novobáczky Sándort, Tardos Tibort, Tóbiás Áront, Varga Domokost, Zelk Zoltánt tartóztatják le.²⁵

Több mázsa távirat

Itthon csak szórványos kísérletek történhetnek a segítségkérésre. Lengyel György – aki 1956-ban kezdi rendezői tanulmányait – állítja: tanúja volt, amikor a főiskola igazgatója, Olthy Magda, Major Tamás és mások a két volt diákjuk életéért harcoltak.²⁶ Lehet, hogy csak városi legenda, amit a jelentéseivel legalább tíz dossziét teleíró „Meszlényi Károly” (Dömötör László újságíró) 1957. júniusi jelentésében²⁷ továbbad: „*zsidó vonalon is megmozdultak az erők*”, Antal Gábor újságíró, Goda Gábor és rabbik is aláírták a kegyelmet kérő táviratot.

Nyugaton sok híresség emeli fel a szavát és tiltakozik Kádárnál. Köztük Aragon, Breton, Joliot-Curie, Dreiser, Howard Fast, Hemingway, Mauriac, Picasso, Romain, Silone, Sartre, Vercors. Az eltiport forradalommal és a magyarok szenvedéseivel mélyen együtt érző Camus még csomagot is küld Obersovszky gyerekeinek.²⁸ Francia írók, művészek, tudósok az indiai miniszterelnök, Nehru közbelépését kérik.²⁹

A táviratáradat emigráns magyarok, Cs. Szabó László, Faludy György, Fejtő Ferenc, Ignotus Pál, George Mikes, Pálóczi Horváth György, Tábory Pál szervezőmunkájának is köszönhető. Erről Faludy számol be *Pokolbeli napjaim után*³⁰ című könyvében. André Chamson író, francia akadémikust, a Nemzetközi Pen elnökét Ignotus telefonhívása ébreszti, aki ezután szervezete nevében kéri Kádártól a két író életének megkímélését. Ignotus riasztja az oxfordi egyetemen tanuló magyar diákokat is, ők felhívásban fordulnak a világhoz, az egyetem több vezetője pedig Kádárnak sürgönyöz. Faludy – aki néhány dél-amerikai köztársasági elnöktől is segítséget kér – Pálóczi Horváthtal felkeresi Spender, hogy segítsen felrázni az angol írókat. Spender a találkozást követően Julien Huxleyvel, J. B. Priestleyvel és Bertrand Russell-lel közösen tiltakozik a magyar pártvezérnél. A nemzetközi tiltakozás ellenére Budapest hallgat. Faludy, Ignotus, Pálóczi Horváth ezért rábeszéli a 85 éves Russellt, s a világhírű matematikus, filozófus, történész, társadalomkritikus, irodalmi Nobel-díjas, a Lordok Háza tagja, békeharcos elküldi Kádárnak az Ignotus fogalmazta táviratot. Eszerint, ha nem ad kegyelmet a két írónak, akkor ő, Russell táviratban közli Hruscsovval, hogy emiatt nem kíván többé részt venni a Béke Világtanács³¹ ülésein és a szovjetbarát rendezvényeken.

Az üzenetnek fontos szerepe lehet abban, hogy a legfőbb ügyész törvényességi óvással él Gáli és Obersovszky ügyében. Július 4-én a Legfelsőbb Bíróság dr. Lee Tibor vezette tanácsa Obersovszky büntetését

életfogytiglanra, Gáliét 15 évi szigorított fegyházbüntetésre változtatja.³² Az ítélet indoklása szerint a másodfokú bíróság büntetésüket „*aránytalanul súlyos mértékben állapította meg*”.³³

(Obersovszky szerint az ő és Gáli védőügyvédje, dr. Csathó György, Aczél György apósa úgy tájékoztatta őket, hogy több mázsa tiltakozó távirat érkezett.³⁴)

Börtön

A börtönben Gálit sok fizikai, lelki atrocitás éri, teli liszteszsákokat cipeltetnek vele, lezsidozzák. Két fogdaügynök is jelent róla. „Koltai”³⁵ (Újszéki János bányász) például 1958-ban Márianosztrán besúgja, amit Gáli általa üzent **Eörsinek**: két közös nőismerősükről nem vallott semmi terhelőt. Vagy: „Kovács Péter”³⁶ (Nagy József adminisztrátor) feltűnőnek találja, hogy amikor könyvet kért kölcsön a „*baloldali magatartású*” Gálitól, az egy „*lényegében reakciós*” filozófiai munkát adott oda neki. (1960)

A börtönévek alatt Gálinak van ideje végig gondolni az életét. Gyulán született 1930-ban orvoscsaládba. Édesapja, Gáli Géza a gyulai József tudószanatórium igazgató-főorvosa híres tüdőgyógyász volt, aki sok szegény embert gyógyított ki a tbc-ből.³⁷ Tudományos cikkeket is publikált, kitüntették a Ferenc József-rend lovagkeresztjével. Gáli édesanyja fül-orr-gégészként szintén a szanatóriumban dolgozott.

A család még jóval a zsidótörvények előtt katolizált. József keresztapja Gáli Géza barátja, az akkor még gyulai apátplébános, az 1941-ben püspökké szentelt báró Apor Vilmos lett. A személyének emléket állító sokszólamú, szép Gáli-novellából, *A püspök madaraiból*³⁸ kiderül, hogy Apor 1944 márciusában felajánlotta, hogy elbújtatja a családot, amit azonban Gáli doktor köszönőlevélben utasított vissza, mondván, nem akarja őt veszélybe sodorni, mert a família után szaglászók biztos tudnák, hogy hol keressék őket.

1944. május 9-én a családot – József bátyja kivételével – gettóba zárják. A két gyulai gettó foglyait június 16-án, két gépkocsin és negyven szekéren szállítják át a békéscsabai gyűjtőtáborba.³⁹ A transzport június 26-án indul el, 29-én érkezik meg Auschwitzba.

A láger fürdőjében az ott dolgozó lengyel rabok meg akarják lincselni a 14 éves Józsefet, mert nincs körülmetélve; a nála két évvel idősebb Angyal István siet a segítségére.⁴⁰ Máskor orvosként dolgozó apja menti meg, aki tudja, hogy az SS éppen kiskorúakra vadászik. A latrinabarakkban a deszkaülőkék alatt vascső fut végig. *„Apád két csuklódnál fogva ehhez a vascsőhöz kötöz – írja Címszavak egy önéletrajzi lexikonból című novellájában. – Te pedig lógsz (...) egy álló délelőttön át derékig az ürülékben, pácolódsz klórbűzben és másféle illatokban, hogy tartós légy, és kibírd az életet.”*⁴¹

1945. január 17–21. között, néhány nappal a Vörös Hadsereg közeledte előtt az SS felszámolja a tábort, és gyalogmenetben elindít a birodalom belseje felé 56 ezer rabot, közülük útközben kb. 15 ezren meghalnak, vagy lelövik őket.⁴² Gáli egy németországi táborban szabadul fel. Csoda, hogy a gyenge fizikumával túlélte mindent, bár nyilvánvalóan a traumák egész későbbi életét meghatározzák, részben feldolgozhatatlanok maradnak. Talán ezért is ír előszeretettel meséket és mesejátékokat.

Hazafelé két tucat kiéhezett, részben a táborból szabadult fiúból, lányból szervez „társulatot”, produkcióikkal jutnak ennivalóhoz.⁴³ Gyerekek – valahol Európában.

Otthon egyedüllét vár rá: apját, anyját, medika nővérét s anyai nagymamáját is elpusztították, bátyja nem tér haza a munkaszolgálatból. Nagynénéi, unokatestvérei hamuvá lettek. A családból és rokonságból rajta kívül már csak ügyvéd nagybátyja él. (Gyuláról 1944-ben közel 400 zsidót hurcoltak el, közülük 40-en tértek vissza.⁴⁴) Gáli keresztapjával, Apor Vilmos püspökkel sem tud találkozni: 1945. április 2-án szovjet katonák lelőtték, amikor nem engedte őket betörni a palotájába, ahol a nácik és a nyilasok elől nőket bújtatott.

Gáli a gyulai római katolikus Karácsonyi János Gimnáziumban⁴⁵ tanul, majd felveszik a dramaturg szakra. Sokat ír, betegeskedik, ösztöndíja kevés, nyomorog.

Egy „antidemokratikus elem”

A börtönből 1961. április 4-én, a nemzeti ünnepen amnesztiával szabadul. Két éven át nem tud elhelyezkedni, végül az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában talál menedéket.

Íróként alig tud érvényesülni. Karcsú kis novelláskötete, a *Szúnyogok és nemeskócsagok* megjelenését már nem éli meg. Darabjai közül csak két mesejátékát mutatják be: *A tűz balladáját* 1967-ben a Bartók Gyermekszínházban, a *Rózsa és Ibolyát* kettős szereposztásban, 1978 elején az Állami Bábszínházban. Írói ambícióit részben a műfordításban éli ki, magas színvonalon magyarítja többek között Böll, Dorst, Kafka, Grass, Handke, Hesse, Ödön von Horváth, Ibsen, Lessing, Heiner Müller, Schiller, Wedekind, Weiss műveit.

Sokat betegeskedik. 1968-ban szívkatéterezés közben orvosi műhiba miatt leáll a szíve, újra kell éleszteni.⁴⁶ A hetvenes években Hamburgban szívbillentyűműtétet hajtanak rajta végre. Az operációra s aztán a későbbi években a kontrollra Böll közbenjárásra engedik ki. Betegségei miatt 1975-ben, 45 éves korában nyugdíjba megy. Szíve sok betegeskedés után 1981. március 5-én – néhány órával felesége, Balla Margit festőművész kiállításának megnyitója előtt – végleg felmondja a szolgálatot. Néhány héttel múlt 51 éves.

„Szabad” életében – a többi 56-os elítélthez hasonlóan – szerepel a III/III. „antidemokratikus elemek” nyilvántartásában. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában 110 dossziében található rá vonatkozó dokumentumok: ezek részben az 56-os tevékenységével, kijelentéseivel foglalkozó nyomozati anyagok, részben ügynökök és tisztek jelentései. Gáliról 17 ügynök⁴⁷ jelent, de van, aki csak egyszer, s van, aki mások kapcsán informál Gáliról is. A jelentők között két fogdaügynök és öt volt rab is található.

„Szemes”⁴⁸ (Gimes György újságíró), az *Igazság* egykori munkatársa 1957. május 8-án: „*A lapnál – és később is – Obersovszky rossz szelleme Gáli József volt. Neki semmi sem volt elég vad, elég uszító, eléggé ÁVH vagy szovjetellenes. Elvetett minden meggondolást, minden józan érvet – az ő számára csak a forrpontra hevített indulatok voltak irányadók.*” (A jelentés feltehetőleg eljut a másodfokon ítélkező bíróhoz.)

„Báránynak”⁴⁹ 1966 őszén meg kell tudnia, hogy tervez-e valamit Gáli a forradalom 10. évfordulóján. „Sárdi”⁵⁰ (Sándor András újságíró, író, költő)

többször is árulkodik Gáliról, különösen azután, hogy 1967-ben utasításra megismerkedik vele. Beszámol *A tűz balladája* bemutatójáról, amelyen sok „1956 után börtönbüntetésre ítélt revizionista” vett részt. Ugyancsak 1967-ből: Gáli sokáig betegeskedett, a szemével is megoperálták, emiatt nem tudott borotválkozni, szakálla nőtt, amit meghagy. Gondokkal küzd, főleg két gyereke „*anyagi szükségletei miatt. (...) Nem igazán jár össze a társasággal. (...) Politikai megnyilatkozásaiban rendkívül óvatos.*” 1971: Gáli sérelmezi, hogy Rákosi hamvait hazahozták és a Farkasréti temetőben helyezték el. Szerinte a pártvezér szelleme még mindig él. Gáli és Lakatos István költő 1971-es Eötvös Klub-beli estjéről „Sárdi” mellett „Vitéznek”⁵¹ is (Virág János pszichológus) jelentenie kell. Utóbbi Gálit jobboldali revizionistának minősíti.

„Kurucz”,⁵² tartótisztje: Gáli „*volt politikai elitéltekkel tart kapcsolatot.*” (1971) „Álmos”⁵³ (Ördög Ferenc adminisztrátor, 1979) arról számol be, hogy Gáli – akivel „*bizalmas*” a viszonya – néhány íróval, képzőművésszel találkozik⁵⁴ a lakásán vagy Obersovszkynál.

A Cég Gáli temetésén is „képviselteti” magát egy tisztjével: eszerint kb. 180-an jelentek meg, többségük ellenzéki, egykori politikai elitél volt. Búcsúbeszédben a barát, Csurka István méltatja Gáli „*viszontagságos, olykor rabságban eltelt életét*”, s megígéri: „*a lángot, amit meggyújtottál, szívünkben nem hagyjuk kialudni (...).*”⁵⁵

A láng

Gáli irodalmi munkássága, az újrafelfedezésére tett kísérletek ellenére,⁵⁶ szinte teljesen ismeretlen maradt, s 56 hőseként sem került be a forradalom panteonjába.

Talán a mártír Angyal méltatta őt a legszebben. „*(...) Boldog vagyok, hogy végre leírhatom, (...) jó volt egy korszakban élni vele, jó volt együtt szenvedni és együtt örülni. Jó volt együtt emberséges embernek lenni.*”⁵⁷

1 Ferenczy Könyvkiadó, Budapest, 1996,
https://reader.dia.hu/document/Hubay_Miklos-Vegtelen_napjaim_Naplo-444

2 **Eörsi István**: *Szögek*, Összegyűjtött versek, Palatinus Könyvkiadó, Budapest, 2000, 11. o.

3 Érdekes, hogy a személyi kultusszal való szembenézésre vállalkozó első film, az 1956-ban Várkonyi Zoltán rendezésében forgatott – de csak harminc évvel később bemutatott – *Keserű igazság* főhőse is egy munkáskáder. A derűs, másokat lelkesítő „elveihez hűnek tűnő igazgató valójában intrikus, hataloméhes, demagóg személyiség.

4 Lukácsy András: *Felismerem-e Angyal Istvánt? Levelek fiának, Németországba*. Magvető Kiadó, Budapest 1990, 90. o.

5 **Eörsi István**: *A hazugság aurája*, Színház, 1989. november (a *Szabadsághegy* elé írt bevezető)

<https://adoc.pub/a-hazugsag-auraja-ersi-istvan.html>

Gobbi Hilda: *Közben*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982, 326. o.

1985-ben a Magyar Játékfilmszemlén, a Vörös Csillag moziban valami hasonló történt Mészáros Mártának a személyi kultusz időszakát „emberi tragédiáit felidéző filmje, a *Napló gyermekeimnek* vetítésén. A szakmabeli, „dörzsölt” közönség annyira a film hatása alá került, úgy viselkedett, mint a jó és rossz küzdelmének szurkoló kisgyerekek egy bábszínházi előadáson.

6 Cseh Katalin: *A teátrális demokrácia útjai. A színház szerepéről az 1956-os forradalomban*, Színház, 2011. augusztus, 127. jegyzet

7 Elismerésre méltó, hogy a fiatal író „ilyen magabiztosan és színpadra termelt drámával lép elénk.”; *Szabad Nép*, 1956. október 7.

8 1956. október 13.

9 **Eörsi László**: *Angyal István (1928-1958), Angyal István önvallomásai*, Noran Kiadó, 2004 Kft., 2008, 291. o.

Hubay Miklós harminc évvel a premier után úgy véli) *Végtelen napjaim – Napló, Gálit olvasok*), hogy a Szabadsághegyet „A politikai változások szele a darabot pillanatok alatt színpadra röpítette, s aztán majd éppoly hamar le is sodorta.” Hubay igazát bizonyítja, hogy a darab 1990-ben a Veszprémi Petőfi Színház Játékszínében Paál István rendezésében, Spányik Éva főszereplésével, illetve 2006-ban Darvasi László átdolgozásában a József Attila Színházban, Léner Péter rendezésében, a főszerepben Galambos Erzsivel, meglehetősen visszhangtalan maradt.

10 **Eörsi L.**, 2008, 290. o.

11 A rendező Horváth Jenő, a szereplők között van Apor Noémi, Géczy Dorottya, Hacser Józsa f.h., Mednyánszky Ági, Ascher Oszkár, Gáti József, Greguss Zoltán, Komlós Vilmos, Szabó Sándor. A darabot a következő évben előadják a pozsonyi Nemzeti Színházban, 1955-ben pedig a kassai Nemzeti Színházban is.

12 **Eörsi L.**, 2008, 288–289. o.

13 *Népszava*, 1951. április 28.

14 https://hu.wikipedia.org/wiki/Sablon:A_Sz%C3%ADnh%C3%A1z_%C3%A9s_Filmm%C5%B1v%C3%A9szeti_F%C5%91iskola_1955-ben_oklevelet_szerzett_hallgat%C3%B3i

15 Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1955; A főiskolai osztálytárs, Galgóczi Erzsébet kritikájában (*Magyar Nemzet*, 1955, szeptember 14.) dicséri a szerző fantáziáját, erős írói egyéniségét.

16 21-én délután és este is.

17 **Eörsi L.**, 2008, 287. o.

18 Bencsik Péter áttekintő táblázatában megtalálhatók a legfontosabb perek szereplői és az ítéletek:

<http://allamszocializmus.lapunk.hu/tarhely/allamszocializmus/dokumentumok/perek4.pdf>

19 1957. január 29.

20 *Ceruzajegyzetek Tóth Ilona és társai bűnperének tárgyalásáról, Magyarország, március 6.*

21 ÁBTL, 3.1.9. V-142621 ,Tóth Ilona Gizella és tsai, 289. o. (az ítéletben 80. o.)

22 1957. április 11-én nevezték ki a Legfelsőbb Bíróság bírójának, a gyorsított eljárásban büntetőügyeket tárgyaló másodfokú tanács tagja lett. 1958. február 5-én az ő tanácsvezetésével kezdődött Nagy Imre és társai perének elsőfokú tárgyalása a bíróságon. Február 13-án szívtrombózist kapott, így dr. Vida Ferenc folytatta helyette az eljárást.

23 Őt Angyal István és társai perében 1958-ban három év börtönre ítélték, amiből csak fél évet kellett leülnie.

24 Szakolczai Attila: *Az 56-os magyar forradalmat követő politikai megtorlás áldozatainak hiteles névsora, Beszélő, 6. évfolyam, 24. szám;*
<http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-1956-os-magyar-forradalmat-koveto-politikai-megtorlas-aldozatainak-hiteles-nevsora>

25 A kis, illetve nagy íróperben 1957 októberében és novemberében hirdettek ítéletet.

26 <https://szinhaz.online/lengyel-gyorgy-kossuth-dijas-rendezo-irasa/>

27 ÁBTL, M-18667/2, in: Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet*, Noran Könyvesház, Budapest, 2012, 91. o.

28 *Kötél által halálra*, Seszták Ágnes interjúja, *Képes* 7, 1989. június 10.

29 Nehru az el nem kötelezett országok mozgalmának vezetőjeként fontos világpolitikai szereplő volt.

30 Alexandra Kiadó, Pécs, 2012,
https://reader.dia.hu/document/Faludy_Gyorgy-Pokolbeli_napjaim_utan-625

31 1950 novemberében hozták létre Varsóban a békevédelmi világkongresszuson szovjet vezetéssel. 1950–58 között Frédéric Joliot-Curie volt az elnöke.

1958-ban, a stockholmi kongresszus előtt Russel visszavonta a kongresszus támogatását, és elítélte a Béke Világtanácsot, amiért nem tiltakozott Nagy Imre kivégzése és Magyarország szovjet megszállása ellen.

32 ÁBTL, 3.1.2. V-142621

33 ÁBTL, 3.12 V-142621, 289. o., (az eredeti ítéletben 80. o.)

34 Obersovszky Gyula: *Piros levelek, 1989, 24-25. o.*, Obersovszkynek ezt s más, könyvbeli állítását is fenntartással kell kezelni. Nem felel meg a tényeknek például, hogy Russel táviratozott Hruscsovnak, mint ahogy az sem igaz, hogy ebben az időben Russell volt a Béke Világtanács elnöke.

35 ÁBTL ,3.1.2. - M-18703

36 ÁBTL, 3.1.2. -M-18704

37 Erről a Békés megyei, mezőkovácsházi születésű Angyal István is beszámol az önvallomásában. In: **Eörsi L.**, 2008, 287. o.

38 *Szűnyogok és nemeskócsagok*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981, 149–152. o

39 *A magyar holokausztt földrajzi enciklopédiája*, II. kötet, szerk. Randolph L. Braham, Park Könyvkiadó, Budapest, 2007, 233–234. o.

40 Gáli, 1981 ,*Farkaskutyák*, 117–121. o.

41 Gáli, 1981 ,*Címszavak egy önéletrajzi lexikonból*, 67. o.

42 <http://auschwitz.org/en/history/evacuation/the-final-evacuation-and-liquidation-of-the-camp>

43 Gáli, 1981, *Címszavak egy önéletrajzi lexikonból*, 62–64. o.

44 Randolph L. Braham (szerk.), 2007, 234. o.

45 A gyulai gimnázium 1945/46-os értesítője szerint már ebben a tanévben is oda járt.

[https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Gyula_10762_KatholikusFogimnaziu m_10801_1945/?query=SZO%3D\(gyulai%20katolikus%20gimn%C3%A1ziu m\)&pg=11&layout=s](https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Gyula_10762_KatholikusFogimnaziu_m_10801_1945/?query=SZO%3D(gyulai%20katolikus%20gimn%C3%A1ziu m)&pg=11&layout=s)

16 évesen az évvárón egy verséért dicséretet kapott. (Gyulai Katolikus Főgimnázium, értesítő,

[https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Gyula_10762_KatholikusFogimnaziu m_10802_1946/?query=SZO%3D\(%22g%C3%A1li%20j%C3%B3zsef%22\)&pg=7&layout=s](https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Gyula_10762_KatholikusFogimnaziu_m_10802_1946/?query=SZO%3D(%22g%C3%A1li%20j%C3%B3zsef%22)&pg=7&layout=s))

46 Pályi Márk: *Harminc éve halt meg Gáli József, Litera*, 2011. április 2.

47 „Álmos”; „Bárány”; „Bereznai”; Berényi Zoltán”; „Debreceni”; „Hutter”; „Juhász Lajos”; „Kerekes”; Koltai”, „Kovács Péter”; Kurucz”; „Létai”; „Meszlényi Károly”; „Sárdi”; „Somogyi”; „Szemes”; Vitéz”

48 ÁBTL, 3.12.3 – .M-31710

49 Nem beazonosítható.

50 ÁBTL ,3. 1.2.-M-35897, M-35897/1

51 „Vitéz”: ÁBTL, 3.1.2. M-39112/2

52 Khim Antal segéd munkás; ÁBTL, 3.1.2. -M-32114

53 ÁBTL, 3.1.2.- M-41420

54 **Eörsivel**, Csalog Zsolttal és kevésbé ismert képzőművészekkel.

55 ÁBTL, NOIJ – III./III. – 45, 1981. III.19; NOIJ – III./III. 61/13. 1981. III.19.

56 Darabjai (*Daliás idők, Szabadsághegy, Rózsa és Ibolya, Válás Veronában*) bemutatása és a drámáit és novelláit tartalmazó kötet (*A püspök madarai*) megjelentetése a Kalligram Kiadónál 2017-ben.

57 **Eörsi L.**, 2008, 292. o.